

ZVONIMIR VUKELIĆ — ZYR XAPULA

(U povodu tridesete obljetnice smrti)

Zvonimir Vukelić rođen je 1876. u Senju, od oca uglednog činovnika Miroslava Vukelića, kojega je Slavko Peleh nazvao »pionirom hrvatskog umjetnog zagonetaštva«,¹ i majke Jelene rođene Nikšić. Otac mu je službovao u raznim mjestima, pa je Zvonimir djetinjstvo i mladenaštvo proveo u Senju, Kostajnici, Staroj Gradiški, Osijeku, a nakon očeva umirovljenja, 1893, cijela se obitelj preselila u Zagreb, u kojemu je Vukelić živio i radio sve do svoje smrti. Nakon mature studirao je pravo i djelovao kao književnik, novinar, urednik listova i kritičar, a kao satiričar i humorist uzeo je pseudonim Zyr Xapula,² koji je postao »njegovim drugim imenom, njegovom fizionomijom, koju je sačuvao sve do naših dana«.³

Zvonimir Vukelić — Zyr Xapula — javlja se u hrvatskim novinama, tjednicima i časopisima od prvih početaka dvadesetog stoljeća gotovo do svoje smrti, 1947. On je jedan od onih naših kulturnih i javnih radnika koji su — bez obzira na neujednačenu kvalitetu svoga rada — svoju nazočnost u ovom našem društvu potvrdili plodnim radom i angažirali se u kulturnom i političkom životu iskreno i pošteno. Moglo bi se reći čak i više: Zvonimir Vukelić je na poslu izgarao sa strašću koja prožme čovjeka kad se bavi poslom koji voli. U toj njegovoj strasti, u toj pretjeranoj ljubavi za pisanu riječ, leži i njegova tragedija. On je gotovo zaboravljen, a kad ga spominjemo, onda nam se nužno nameće i ocjena koja rezultira iz bezdana njegovih tekstova: Vukelić je skriboman. Doista, njegovim šalama, kritikama, osvrtima, feljtonima, satirama, pjesmama, nema ni kraja ni konca i vrlo je mukotrpan posao pokušaj jedne objektivne analize njegova rada.

¹ Senjski zbornik, godina IV, 1970: Miroslav Vukelić — Mesalov.

² Možda bi se moglo početi tragom osobitoga interesa i smisla Vukelićeva oca Miroslava za zagonetaštvo — na temelju čega je i nastao njegov pseudonim-anagram Vuk Ciril Mesalov — pa i u Zvonimirovu pseudonimu potražiti naslijeđenu ljubav prema enigmatički. Nije mi poznato da li se kritika pozabavila pitanjem kako je došlo do Vukelićeva najčešće upotrebljenog pseudonima Zyr Xapula i krije li se u tom pseudonimu i neki dublji smisao. Pokušat ću ovdje dati svoje tumačenje: Zyr bi moglo biti skraćeno Vukelićevo ime: Z(vonim)ir. Zyr — vjerojatno zbog usklađenosti s drugim dijelom pseudonima, a i zbog težnje za »sakrivanjem« iza pseudonima. Xapula je moglo nastati premetanjem slova i kombinacijom karakterističnom za anagrame, a »igra« je otežana »prevodenjem« na latinski jezik: u osnovi prezimena je riječ vuk — latinski lupus. Možda je iz preokrenutog reda riječi lupus — supul nastalo zbog sklada vokala sapul, a iz toga ksapul — Xapula. Simboliku bi u tom pseudonimu već bilo lakše pronaći: satiričar i vuk imaju neke dodirne crte: napadaju i ujedaju, hrabri su i borbeni. Ne treba zaboraviti da je Vukelić rabio pseudonim Vuk i Vuk-Vuk, a takav pseudonim ne vezemo više s prezimenom Vukelić, nego, posve razumljivo, s pojmom divlje i slobodne šumske životinje.

³ Jutarnji list 1936, br. 8818, str. 8: Zyr Xapula (uz 60-godišnjicu rođenja).



*Sl. 91 — Senjanin
Zvonimir Vukelić —
istaknuti hrvatski
književnik i novinar,
oko 1935.*

Mukotrpan, a možda i besmislen, jer je veliko pitanje »isplati« li se uopće dane i dane izgubiti u težnji za dobivanjem kompletne slike jednog književnika koji po kvaliteti svoga rada ne pripada u naše »antologičare«. Pa ipak, iz mnoštva riječi kojima smo zapljusnuli iskršava lik zanimljive ličnosti našeg književnog života, koja je u svakom slučaju zaslužila cjelovit osvrt i adekvatno mjesto u povijesti hrvatske književnosti.

Zvonimir Vukelić proživio je naoko jednostavan život, koji je u biti bio i buran i bogat. Kao devetnaestgodišnji mladić, 1895., osuđen je na dva mjeseca zatvora zbog sudjelovanja u spaljivanju mađarske zastave na Jelačićevu trgu u povodu dolaska cara Franje Josipa u Zagreb. Na ovo kratko raz-

doblje svoga života, provedeno u tamnici u Bjelovaru, Vukelić gleda s ponosom i vedrinom u dva svoja napisa. U jednom prikazuje tijek istrage i osudu hrvatskih sveučilištaraca koji su se usudili demonstrirati svoju nacionalnu svijest na način koji je svojom revolucionarnošću izazvao austro-ugarskog kralja i protuhrvatski režim,⁴ a u drugom toplo i duhovito opisuje »Božić u zatvoru«.⁵

Ta zgoda, ili točnije nezgoda devetnaestogodišnjeg mladića izgleda da je »najspektakularniji« doživljaj njegova života. Intenzivnost i bogatstvo Vukelićevega života očituju se u prvom redu u njegovoj angažiranosti oko svakoga kulturnog i političkog problema našega života, u trošenju radne energije i strasnoj potrebi za sudjelovanjem u vrtlogu javnog života na način karakterističan za intelektualca: perom u ruci.

Što je Vukelić konkretno dao tom našem kulturnom i javnom životu? Tu u prvom redu treba spomenuti nekoliko knjiga: *Trgovina ideja* (zajedno s Ogrizovićem) 1900, *Nova trgovina ideja*, (također s Ogrizovićem) 1902, *Knjiga bez predgovora* 1910, *Stari plamen* (opet s Ogrizovićem), ????, *Joško Dundek izbornik i neke druge pripovijesti* 1922, *Pjesme nad pjesmama — priručno ogledalo našega vremena* 1935; osim toga, Vukelić je napisao (opet s Ogrizovićem i komediju *Gospođica od telefona ili Hrvati na Karpatima*, koja je prikazivana u Zagrebu 1910. Osobito se istakao kao urednik *Hrvatske smotre* (1906—1910), *Ilustrovanog lista* (1914—1918), ilustriranog tjednika *Svijet* (1926—1936), kao urednik dječje stranice u *Jutarnjem listu* od 1925. dalje, pokrenuo je, uređivao satirički list *Nos*, kojemu je bio jedini suradnik (1917—1924), imao je stalnu rubriku u *Hrvatskom pravu* i *Hrvatskoj metropoli*, napisao mnoštvo koserija, feljtona, kritičkih osvrti, šala, humoreski, pjesama, kazališnih kronika i kritika rasutih po već spomenutim i drugim novinama: *Nova Hrvatska*, *Ženski list*, *Hrvatska njiva*, *Hrvatska straža*, *Koprive*, *Hrvatska sloboda*, *Novosti* i dr. Bio je jedan od osnivača i prvi tajnik Hrvatskog novinarskog društva, a sudjelovao je u hrvatskom političkom životu angažiran u *Stranci prava*, iznoseći svoje političke poglede u satirama, feljtonima i novinarskim osvrtima, kritizirajući i Austro-Ugarsku i kasnije staru Jugoslaviju oštrinom nepomirljivog borca intelektualca, koji je daleko više kritizirao postojeći poredak nego što je koncepcijama novih odnosa izgrađivao i novo društvo.

U *Knjizi bez predgovora* Vukelić ovako određuje karakter ovoga svoga djela: »A kad bi me tko upitao, kakva su to štiva u toj knjizi — zapao bih i sam u nepriliku. Jesu li to pripovijesti, crtice, novele, jedna tobože i u stihovima, ima li u nekima humora, ili, Bože prosti, čak i satire — ni sam u sve to ne vjerujem«. Ovo se obilježje *Knjige bez predgovora* skoro može primijeniti i na čitavo Vukelićevo stvaralaštvo. Vrlo je teško kod njega odrediti književnu vrst kojoj pripadaju njegova djela jer se u pripovijestima nazire novinar, a u novinskim člancima književnik, jer u svojim kazališnim osvrtima ocrtava atmosferu predstave živošću Šenoina pera, a u književnim kritikama često polemizira s piscima na razini novinara.

U svojim pripovijestima Vukelić je slikar zagrebačkog građanstva i mlogražanstva koji je dobro upoznao atmosferu njegova sivog i pomalo bezličnog života pa u detaljima uspijeva slike iz tog života dati plastično i uvjer-

⁴ *Jutarnji list* 1935, br. 8517, str. 18: O spaljenju zastave (o toku istrage i osudi).

⁵ *Jutarnji list* 1935, br. 8589, str. 3.

ljivo, ali nema snage da razvije fabulu, da dade dojmljiviju ličnost, snažniju kritiku, dublji misao. On ostaje na površini, na razini brbljanja i zadirkivanja, u blijedim okvirima otrcanih likova. Uspjelije slike, živahniji opisi, izazivaju uvijek asocijacije na one hrvatske ili strane književnike koji su bili majstori riječi, ispod čijeg je pera nicao lik kao izrastao iz života, zapamćen jednom zauvijek. U *Pripovijesti o debelom gospodinu*⁶ taj nas debeli gospodin, po kontrastu asocira na Matoševo »iglasto čeljade«. Stilski nas opis uvelike podsjeća na poznatu Matoševu pripovijest. U njemu ima i traga matoševskog humora, ali nema Matoševe dubine. Dok iglasto čeljade svojom sudbinom, naoko bizarnom, otkriva tragediju čovjeka koji se nije mogao uklopiti u običan, zdrav, svakodnevan život i spoznao je da za njega nema izlaza iz bolesnog svijeta, da nema mosta za drugu stranu obale, za običan svijet zdravlja i prirodnosti, dotle debeli gospodin Zvonimira Vukelića, koji uzalud traži djevojku iz svog sna, ostaje samo papirnati pokušaj da se udahne duša u ocrtani lik. U pripovijesti *Vrabac i bračna sreća*⁷ dana je slika iz građanskog bračnog života koja pomalo podsjeća na prizore iz Nušićevih komedija, ali joj nedostaje Nušićeva duhovitost, vedrina i blagost. U Tihomiru Breberini iz pripovijesti *Ofelija sa svjetiljkom*⁸ naziremo crte Gogoljeva Akakija Akakijeviča po njegovoj beskrajnoj ljubavi prema pozivu administrativca i po njegovu uhodanom načinu života. Ali dok je Akakije tragičan lik samotnika i žrtve birokratskog administrativnog aparata, dotle je Tihomir u biti samozadovoljan — vrtač svojoj bojažljivosti — a bez tragičnosti koja bi se trebala nalaziti utkana u njegov siv, prazan, administrativan život.

Likovi se kod Vukelića stapaju i prelijevaju jedan u drugi. Sve su to mali, neznatni, blijedi, svakodnevni ljudi, zaboravljamo ih kao što zaboravljamo prolaznike koji nam ni po čemu ne upadaju u oči. Tihomir Breberina: »Sasvim običan čovjek. U školi se nije nikad nikako isticao; niti je bio jedan od najboljih, niti od najgorih đaka, već je plovio onako sredinom. Katkad bolje, katkad gore, a često se, što no đac' a riječ, »jedva provukao« u viši razred. Kao da je već u porodu bio određen, da bude bezazlen činovnik, koji ne sluti nikome ništa zla, pače ni prašnim aktima, ni drugovima, a ni svom šefu.« Šišman Visibaba:⁹ »A gospodin Šišman Visibaba je malen, neznatan čovjek. To je jedna od naših rijetkih korjenika, koja se nigdje i nikada ne ističe ... Preko njegove poštene glave prohujale su već tolike vlade, a njemu je to sve bilo sasvim svejedno, kao što ga se nisu doimali na strani oporbe nikakvi raskoli, ni sloge, sporazumi, kompromisi ni koalicije, nije žalio kad bi koje stranke nestalo, niti se je veselio, kad bi tko osnovao novu ... Gospodin Šišman Visibaba nije imao neprijatelja, a prijatelja nije poznavao.«

Ako se Vukelićevi likovi po nečemu ističu, dobivajući tako formalno na plastičnosti, onda su to vanjski opisi, poput opisa »debelog gospodina«: »To bijaše izvanredno debeli gospodin. Izgledao je upravo strašno. Okolo njegova pasa pružio se cijeli ekvator, pa su se krojači vraški znojili, kad bi šili za nj odijelo. Tri podbratka i onda tek zasjala mu na ramenu glava, obrasla

⁶ Knjiga bez predgovora, Matica Hrvatska, Zagreb, 1914.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

⁹ Knjiga bez predgovora.

bradom, šetinjastim brkom i kratko rezanom kosom, što je izgledala kao nisko pokošena livada«. Ali Vukelić na žalost ne zna što bi počeo sa svojim junacima, bili oni posve obični ili se po nečemu isticali. Njegove su pripovijetke nedovršene, kompozicijski necjelovite, Vukelić ne zna razraditi njihove započete sudbine, pa ih ostavlja nedovršene. To se osobito osjeća u njegovim *Humorističnim pripovijestima*, dokle i u *Knjizi bez predgovora*, a i u nizu njegovih humoreski rasutih po raznim novinama i tjednicima. Klasičan je primjer za ovu Vukelićevu karakteristiku humoreska *Amerikana*,¹⁰ u kojoj planski, u okviru određene kompozicije, nekoliko puta započinje pripovijetku kritizirajući nemaštivost i banalnost pisaca koji se uslijed pomanjkanja mašte ne mogu maknuti od početka, prepravljajući ga po sto puta: »Ne, mi ćemo taj početak prekrižiti. Previše je blag, gotovo bi reći sentimentaln. Treba nešto jače, snažnije i senzacionalnije... Ne, pripovijest se nikako ne može početi s tim prizorom... Ovo bi bio bez sumnje dobar početak, ali — ali malo podsjeća na Sherlock Holmesa.« I tako pripovijest ostaje nedovršena jer — »eto, nema više mjesta u listu, već samo za potpis: Z. X.« Iako je sva komika ove humoreske baš u Vukelićevu ismijavanju, pisaca koji ne mogu napisati pripovijetku spontano i prirodno, primjedba o nemoći pisca može se primijeniti i na samog Vukelića kao pripovjedača. Pojedine situacije on razrađuje detaljno, osobito dijalog, koji je živ, ali nedovoljno ukomponiran u tkivo pripovijedanja, a čitatelj se uvijek osjeća pomalo prevarenim u nadama izraslim iz zanimljivog početka, iz Vukelićeva upornog nastojanja da nas zainteresira, iz njegova trajnog pokušaja da čitatelja veže uz sudbine svojih junaka.

Bilo bi nepravедno na temelju ovih negativnih opaski o Vukeliću kao pripovjedaču dati i konačan zaključak kako je Vukelić netalentiran i kako u njegovim pripovijestima baš ništa ne valja. Sigurno je da je dobar dio Vukelićevih humoreski, satira i humorističnih feljtona imao svoju čitalačku publiku. Vukelić se srastao sa Zagrebom i znao pogoditi duh jednog vremena i jedne sredine. Njegove šale s koketnim damama u godinama, s uvrijeđenim starim frajlama, s mamicama koje poštopoto žele udati svoje kćeri, s bojažljivim udvaračima, kao i njegova komika koja izvire iz šaljenja s ljudima, imenima, pojmovima, sve je to dio jednoga vremena koje je takvu komiku voljelo. Vukelić je to osjećao i čitalačkoj publici ugađao. U pojedinim svojim humoreskama on je znao dati i bolja ostvarenja. Takva je npr. *Bunda i kabanica*,¹¹ u kojoj student prava Joso Kurjačina dolazi u Zagreb na zadnji ispit i biva osumnjičen za krađu. Pojedini dijelovi ove humoreske pretvaraju se u prave dramske scene s uvjerljivim dijalogom, a pripovijest se doima kao kompozicijska cjelina. U njoj nema otrcanih šala, nema Vukelićevih slabosti — to je prava, čista satira, u kojoj je oštro kritizirana površnost birokratiziranog austrougarskog suda.

Među Vukelićevim satiričnim djelima posebno mjesto zauzimaju djela: *Trgovina ideja*.¹¹ *Nova trgovina ideja*.¹² Oba djela napisao je zajedno s Milanom Ogrizovićem.

Trgovinu ideja autori su nazvali »mala knjžica satiričko-humorističkog karaktera«, a oštrica njihova pera upravljena je protiv nekih negativnih po-

¹⁰ Svijet 1931, br. 13, str. 313—315.

¹¹ Knjiga bez predgovora.

¹² *Trgovina ideja*. Zagreb u XX. vijeku, Matica Hrvatska, Zagreb 1900.

java u hrvatskoj književnosti, s naglaskom na kritici modernista, njihovih krilatica, njihova pogleda na život i njihovih ideja. Glavni junak Čičikov prodaje književnicima papirnatu, otrcane, mrtve ideje, kao i Gogoljev trgovac »mrtvih duša«. Te se ideje uglavnom pripisuju modernistima:

»Peti decenij grmi. Trese se stablo dvadesetoga vieka. Ko čarobnom šibikom, kako no bi rekao pokojni Pavich-Drezsichich (Ante Tresić-Pavičić, op. Z. D.), dirnute pokreću se ideje iz eternih visinah i po stepenicah ljudskog dosizanja silaze onim, koji za njim ginu. — Ideje, gospodo, ideje! Klijo bilježi zlatnimi pismeni ime XX. vieka. To je ime: a u t o r! Gospodo autori, u zanosu za vas otvaramo naše prostorije, trgovinu duha, trgovinu idejah. Ovamo svi koji biste pleli vience, a nemate cvieća. Ovamo svi, koje vas je priroda nadarila darom stvaranja, a ne dostaje vam potrebnih pomagalah. Ta vam pomagala, visoku zabavu vašega duha, pružamo mi.«

Iako su se autori *Trgovine ideja* pomalo narugali i A. G. Matošu, on je dao pozitivnu ocjenu ovoga djela:¹⁴ »U Zagrebu mora da je smiešnost u zraku, kada mogu niknuti tako uspjele satiričke improvisacije...

Treba nam dobrih trgovacah ideja i karikaturistah, *bez kojih će nam društvo ostati bezbojno, bezizrazno, gotovo mrtvo*. Treba nam prigodnih satirah (kao što nam ne treba prigodnicah-pjesmah) i kao što nam treba memoirah.

Čekamo na polet, na personalni individualni momenat, hoćemo vidjeti lice našega »Danas«; tražimo smiech, poeziju trenutka — ne manje poetičnog od poezije stoljeća i vječnosti, a sve to ili mnogo od toga može se naći u ovakvih knjižicah, koje se mogu pročitati iza ručka, sa cigarom u ustih, na divanu...«

Unatoč ovoj Matoševoj toploj preporuci, njegov pozitivan i subjektivan osvrt na *Trgovinu ideja* u sebi krije i neka izvanredna opažanja o kojima bi se moglo diskutirati jesu li prava pohvala. *Matoš Trgovinu ideja* naziva »prigodnom satiro«, a njezin smiech po njemu je »smiech trenutka«, pa je u toj ocjeni sadržana osnovna karakteristika *Trgovine ideja*, koja se može primijeniti i na *Novu trgovinu ideja*. To su djela efemerne vrijednosti. Ne treba zaboraviti da je Matoš morao uživati u mnoštvu aluzija na modernističke krilaticе, na karakteristične modernističke sižee, na dekadentna raspoloženja, okretanje Zapadu i težnju za originalnošću, a u prvom redu u aluzijama na svoje književne znance (»Dosjetke i aluzije su vrlo uspjele«), dotle današnji čitatelj ovo djelo doživljava tek kao blijeđi pokušaj satire prolazne vrijednosti, odnosno vrijednosti »trenutka«. Ipak se i ovdje naiđe katkada na uspjeliji odlomak pun živoga humora:

— Dozvolite ,molim, čime mogu služiti?

— Dva sujeta za baladu.

— Joj, žalim, razprodano je, već smo naručili druge. Nego, ako izvolite, imamo vrlo liepih sujeta za romance, a uz to jeftinih.

— Dakle, dajte mi pokažite sujete za romance! Onako ali nešto iz života tajnih ljudi u pustari ili iz života zapuštenih prognanikah na kakvom osamljenom, pustom otoku.

— Odmah, molim. — Za čas skoči noseći pun naručaj izabranih sujeta za romance. Noseći to, govorio je dalje: — Imamo, ako vaše autorstvo

¹³ Nova trgovina ideja, Zagreb 1902 (vl. naklada).

¹⁴ Hrvatsko pravo 1901, br. 1573.

izvoli imamo nešto za vašu mističnu individualnost, recimo trzavice bole-
stne duše u sjevernjačkim bojah ili opise umirućeg sunca na hridih vječno-
sti, — izvolite.

— Hvala, što mi dodijavate, ostat ću kod romancah.«

Potaknuti uspjehom, Vukelić i Ogrizović napisali su *Novu trgovinu ide-
ja*. Nazvali su je »satirička fantazija u pet knjiga. I u tom su djelu, u nizu
slika i prizora, pokušali dati svoj stav prema raznim problemima hrvat-
skog društva, u prvom redu sliku hrvatskog književnog i kulturnog života,
sukob »starih« i »mladih«, odnos među književnim generacijama uopće, pro-
blem mjere u tuzi i duhovitosti, aluzije na rad Matice hrvatske, kritiku ša-
blonizirane simbolike. *Nova trgovina ideja* nosi u svom uvodnom dijelu pe-
čat stila Vukelićevih podlistaka i njegova načina razgovora sa čitateljem,
koji je već spomenut kao jedna od značajki Vukelićeva izraza: »Pođimo,
gospođice čitateljice, a i vi, gospodine čitatelju — zaradi društva — da se
prošećemo parkom. Zar ne, krasno?... »Nego, gospođice, a i vi, gospodine,
koji ste zaniemili od totalnog utiska i daha čarnih zakutaka inspiratornih
— sađimo u sam park.« ... Međutim, dok je za kratkodahost podlistka ta-
kav stil, pogodan, pa stoga u tom žanru i uobičajen, u Vukelićevoj prozi on
pomalo razbija osnovnu liniju pripovijedanja i zamućuje misli.

U *Novoj trgovini ideja* Vukelić i Ogrizović obuhvatili su čitavu povijest
hrvatske književnosti igrajući se riječima, naslovima djela, kombinacijama
»figura«, kao da imaju pred sobom igračke koje simboliziraju konkretne
hrvatske književnike i likove iz njihovih djela. Nađe se u nizu tih slika i
duhovitih odlomaka:

»Podalje od ovoga (paviljona — op. Z. D.) jedva se vidi fini, otmjeni
pavillon, sazdan kano »sjene ljubavi«¹⁵ na ruševinama »propalih dvora«.¹⁶ Tu
nema buke ni afekta ni udvaranja, već tiha, umilna pjesija i dah neke skri-
vene tragedije. U tom pavillonu nema nikog do samog autora i Turgenje-
va; sjede za stolom.«¹⁷

»Ovog se dvostrukog pavillona drži još jedan, također na morskoj obali.
Vidiš podgorski kraj, a na vrhu Nehaj — grad.¹⁸ Podgorka ziba se na ladji
ne mareći što se Pavao Šegota sunovraćuje u more.¹⁹ Autor se vere po sta-
rinskim onim sobama, uhvati ovdje koji starinski lik, ondje pak zaigra
»brisculu«. Sve punoća i šarenilo. Ima stanovito dugme, pa kad ga priti-
sneš, izkoči autor šecući se pod ruku sa svojim jednim likom, Nikolom Ba-
retićem, hoteci ga ubiti pod svu silu. No ipak se predomisli, pa ga dovede
k moru, da se tuj oporavi. Svaki čas izbijaju novi sujeti, gomilaju se i gomi-
laju, dok napokon ne budu ugušili produktivnoga autora.«

Ne može se reći da ovoj knjizi nedostaje crta živa humora. Ona je na-
zočna u rečeničnom sklopu, u neobičnoj vezi literarnog stila, govornoga je-
zika i narodnog stvaralaštva, u komici situacije: »Sve se to, što očima pre-
letjesmo, gdje popostasmo, svi ti autori i autorići, autorske nature i autor-
ske čudi — u kratko sav se taj autorluk vere i po pavillonima i oko njih i

¹⁵ Sjene ljubavi — roman Janka Leskovara.

¹⁶ Propali dvori, roman Janka Leskovara.

¹⁷ Aluzija na crtu fatalizma i osjećaj suvišnosti, što je Leskovar »posudio« od Turgenjeva.

¹⁸ Nehaj-grad — Stara gradina u Senju, aluzija na Novakov zavičaj.

¹⁹ Pavao Šegota, glavni lik istoimenog romana Vjenceslava Novaka.

između njih i kroza nje okolo na okolo u elipsi. Neki se autori zaletu u jedan pavillon, pa kroz prozor u drugi, pri tom jedan sruši ovo, drugi sam padne i razbije koji dio svoje krhke autorske biti. Neki odtrgne sa stabla šibu, uleti u koji pavillon, oplete njom drugog autora, ovaj se opet sruši, za tim digne, oba se uhvate u pravi literarni koštac i »nose se ljetni dan do podne«, kako ono gude prastare narodne pjesme.

Iz perspektive šarenila našega književnog života na prijelazu stoljeća, vremena u kojem je većina pisaca na koje Vukelić aludira bila živa, Vukelićeva blaga poruga, njegov razgovor o poznatim i prepoznatljivim imenima, njegova igra književnim figurama — sve je to moglo biti simpatično i zanimljivo. Vukelić je želio da to djeluje kao satira, kao protest protiv »piskaranja, igrarije i zanata« — »neka se iskrči jednom sa njive ideja korov, trnje i drač, neka se odlučno, makar i ovako gorkom satirom — stane na put piskarenju, igrariji i zanatu, te profanaciji ideja«. To je eto, crvena nit *Trgovina ideja* i *Nove trgovine ideja*.

Jedan od najpoznatijih hrvatskih književnika kritičara onoga vremena Milan Marjanović oštro je napao *Novu trgovinu ideja*:²⁰ »Satira je znak aktivnoga života, a »Nova trgovina ideja« je znak našega truleža. Humor se javlja u sređenom društvu, a ovakove šale su plod bezglavosti.«

Unatoč tako negativnoj i oštroj kritici *Nove trgovine ideja*, koja je prema Marjanoviću samo »signum temporis«, a ne satira, iz naše današnje perspektive *Nova trgovina ideja* bar mjestimice pokazuje i duhovitost i nadarenost, a u vremenu kad se pojavila, kao što je već spomenuto, ona je svojom aktualnošću uza se mogla vezati i veći broj čitatelja. U usporedbi s *Trgovinom ideja*, *Nova trgovina ideja* djeluje po razradi problema bogatije, ali u biti ona je samo ponavljanje istih problema na malo drugačiji način.

Pišući humoreske, feljtone, kozerije i satire po raznim našim listovima, Vukelić je uvijek želio svom pripovijedanju dati neki novi vanjski oblik i iznenaditi novim svježim sadržajem. U »Jutarnjem listu« podnaslov mu djeluje kao niz »natuknica«: Opća situacija. — Japanac. — Zalagaonice. — Depresije. — Drva. — Toplomjer. — Lucienn. — Aeroplan. — Mir. — Venezia. — Sporazum. — Jagode. — Pristav. — Zoo. — Kazalište. — Ribiči. — Nezaposleni. — Dobrotvori. — Trik »pisca ovih redaka«,²¹ u »Hrvatskom pravu« 1906, uvijek na 2. stranici, »čavrlja« sa zamišljenom gospođicom u feljtonima pod naslovom »Književna pisma«, u »Hrvatskoj smotri« njegov je feljton politički angažiran s pravaškom strašću.

Ta Vukelićeva angažiranost, to njegovo »trošenje« samoga sebe, ta njegova potraga za zahuktalim trenutkom života, osobito se očituje u njegovu satiričkom časopisu *Nos*, koji je sam uređivao i ispunjavao svojim satiričnim prilozima. Prvi broj toga časopisa izašao je 10. svibnja 1917, a odonda pa do 1924. časopis se povremeno pojavljivao, a povremeno bio zabranjivan zbog »izazivanja mržnje protiv države kao cjeline i plemenskog razdora«. Tematika *Nosa* prilično je raznolika, a stil oštar, kritičan. U 1. broju Vukelić kaže: »U ovom listu neće biti nikada i nitko pohvaljen« jer »Za hvalu, slavu i miomiris imade u Hrvatskoj i suviše listova«, i ove se parole dosljedno pridržava. U »Nosu« napadnut je školski sustav, kazališni program, novinstvo, mrtvilo života, hrvatske institucije (Prva hrvatska štedionica, Za

²⁰ Obzor 1902, broj 72.

²¹ Jutarnji list br. 9425, g. 1938. str. 19: Aprilske pahuljice.

grebačka tvornica papira, a iznad svega nedemokratski i korumpirani režim stare Jugoslavije:

»Plivajući tako u medu i mlijeku, dok se drugi puci i države utapljaju u blatu i glibu korupcije i javnog nemorala, ne radimo i ne treba da radimo. Samo gledamo otkud sunce ishodi i jedemo bijeli krušac s maslacem, čekajući narodne i državne praznike, da slavimo slave uznosite.

Plandujmo, dangubimo i spremajmo se na majalise, a pijemo i pjevamo:

Plovi, plovi — Jugoslavijo — u koj goder kraj!

Nitko cilja — Ti ne nadje —

Sama cilj si daj!«²²

Doista nije nikakvo čudo da se nastojala onemogućiti takva oštra kritika. Ali iako je Vukelić u »Nosu« pravi satiričar, s obzirom na odnos prema predmetu, njegova kritika katkada djeluje i suviše osobno, osobito kad se okomljuje na pojedine književnike koji su se po političkom opredjeljenju nalazili u drugom taboru (kritika D. Prohaske, Nikole Andrića, Andrije Milčinovića, Ivana Krnica, Milorada Stražnickog). Osim toga, Vukelićeva je satira suviše suha, nemaštovita, izravna i jednostavna. Ona je satira po tematici, ali je više novinski i novinarski osvrt nego književno djelo. Ipak, i kao takva ona ima izvjesnu vrijednost, i kao dokument o Vukelićevim književnim dometima i kao dokument jednog vremena. Govoreći o toj satiri, trebamo istaknuti da je krug Vukelićevih satiričnih tema vrlo velik, a način izlaganja direktan i jasan:

»Nu najveći je specijalitet hrvatskog sveučilišta velik broj učenjačkih porodica, koji će jedva koje sveučilište na svijetu moći pokazati. Sveučilišne stolice prelaze na našem sveučilištu od oca na sina, od brata na brata, od tasta na zeta itd. Znanost je dakle epidemička bolest nekih naših profesorskih obitelji.«²³

»Što je rat naučio Hrvate?

Odgovor je porazan i razumljiv: ništa. Pletu i dalje kotac ko što im ga je pleo i otac... Dok se u svijetu razmahao duh demokracije, ne samo u velikim državnim strojevima, već i u manjim tvorbama, u uredima, u zavodima i raznim institucijama, pače i u pojedinaca, u nas je primjerice i danas sv. Birokracija najveći tamošnji patron.«²⁴

»Nagodbeni banovi. Prolaze ko duhovi, ko prikaze u Shakespeareovom Machbethu. Magjar se smije, a Hrvat, ta stara dobričina, gleda, protare kadkad oči, i još uvijek se ne snalazi. Gdje smo?«²⁵

Katkada Vukelićevu političku satiru protka topao lirski izraz kao kontrast oštroj, peckavoj kritici:

»A i danas idu među nama ljudi koji poput Poncija Pilata peru ruke i govore da su nedužni, pravedni. I danas ih ima ovdje, na ovoj Golgoti Hrvatskoj, koji se poput apoštola Petra, prije nego moderni pievci triput zapjevaju, odriču ideala, prošlosti, značaja, sebe i naroda, ali ne zaplaču poslie gorko poput Petra za učinjeni grieh. Ima ih i danas, koji poput Jude izdavaju za srebnjake svoja načela, svoje učitelje i svoju domovinu, ali ne-

²² Nos, sv. 11, 2. knjiga, br. 3, 1922.

²³ Nos, sv. 3.

²⁴ Nos, sv. 1, 1917.

²⁵ Hrvatska smotra 1908, br. 3, str. 25: Novi čovjek.

maju toliko značaja kao Juda, pa da se objese. Ima ih, te i danas bacaju kocku, da podiele plien na rođenoj grudi svojoj. Ima ih...«^{25a}

I Vukelićevi su stihovi sastavni dio njegova rada na satiri. Kao pjesnik bio je vrlo plodan, reagirajući na razne pojave u hrvatskom građanskom, kulturnom, političkom i javnom životu, žigajući ličnosti koje su se u društvu znale nametnuti lažnim vrijednostima i protestirajući protiv licemjerja, lažnog rodoljublja, hrvatskih politikanata, trke za zaradom, prodanih pjesnika. Ritmička shema njegovih pjesama nije originalna, ali on ipak ima osjećaj za ritam, stihove gradi s velikom lakoćom, a rima mu se nameće prirodno i lagano. Volio se našaliti na račun nekog hrvatskog književnika i u obliku travestije iznijeti svoj stav prema tom književniku ili dati kritiku neke pojave suvremenoga hrvatskog života. Čini se da je i njemu samome bilo više stalo do »idejnosti« i poruke, a manje do stvaranja nekog osobnog pjesničkog izraza. Najbolja ostvarenja ove književne vrsti predstavlja njegova političko-rodoljubna satira. Iz nje i opet upoznajemo čovjeka koji je osjećao neodoljivu potrebu za izricanjem sudova i kritikom. Iz mnoštva njegovih stihova izdvojit ću samo nekoliko iz pjesme *Mojoj naciji*, koja duboko dira svojom gorčinom i Vukelićevom zabrinutošću

»Sebičnjaci, hohštapleri, glupani i neznalice,
Zlatousti intrigani, demagozi, varalice,
znoje se i kine jadni, jer »za narod« borbu vode,
Zgrbiše se s teških muka, vodeć narod »do slobode«
I dok jedan drugom veli, upirući u njegov prstom,
Da je »lažni prorok«, da se samo lažno kune krstom,
I da gramzi za dobitkom, traži novac i sve časti...
Da se maže patriotskom bojom, lakom i pomasti,
I sam baš je isto taki, ako nije još i gori,
Ispod ruke prnje broji, ustima pak plamen zbori...
Pobieljeni grobovi su, okrinkani zasjednici,
Natječu se u sofizmu, tko će jači bit u vici.
Svi za zdjelu leće, zobi i fotelje ministarske,
Svima cilj je samo vlast i ambicije filistarske,
Ali koje kuće grade, koje puno para nose —
Ni brige ih, što i dalje crne raje kruha prose...«^{25b}

Ova pjesma povezuje se po svojoj temeljnoj intonaciji s »Allelujom«, s Golgotom o kojoj Vukelić u tom feljtonu govori, sa svim onim Vukelićevim pjesničkim i proznim tekstovima u kojima na licu nasmijanog i vedrog humoriste vidimo suze i grč boli.

U nizu različitih žanrova kojima se Vukelić bavio vidno mjesto zauzima kazališna i književna kritika. U predgovoru knjizi *Kazališna kronika*²⁶ Vukelić je iznio koncepcije svog pristupa kazališnoj kritici, kao i stilske karakteristike svoje analize kazališne predstave: »podatak o izvedbi, uspjelosti ili neuspjehlosti koje predstave, o ovom ili onom gostovanju, o držanju publike, o premierama ili kakvom kazališnom pitanju — to sadrži ova knji-

^{25a} Alleluja, Hrv. smotra 1907, sv. VII, knj. II, 1. travnja, 281—284.

^{25b} Mojoj naciji, Nos 1924, sv. 15, knj. II, 137—138.

²⁶ Kazališna kronika. Utisci i dojmovi u sezoni hrvatskog zemaljskog kazališta 1912. — 1913, Zagreb 1913.

ga. Studija i dubljih radnja neće ovdje nitko naći. To nije u brzini rada za dnevne novine ni moguće, gdje se traži da se piše o predstavi odmah sljedeći dan. Sve su to samo utisci i dojmovi.

Čitatelj će sastavaka u ovoj knjizi opaziti da je pisac nastojao biti što popularniji u svojim kazališnim referatima. To je jedini način da se i naša šira publika zainteresuje za čitanje kritika o kazalištu i njegovima pojavama. Suho, dubokoumno, odviše učeno pisanje odbija i inteligentnijega čitatelja, a kako mi još dugo ne možemo računati na »die oberen zeh'n Tausend«, to nam valja izabirati način pisanja, koji će svatko razumjeti, a koji će tu i tamo čitatelja i zabaviti. Treba nam predobijati čitalačku publiku i za kritike, a take je, kako je svakomu poznato, najmanje.

Doista, Vukelićeve kritike, po svom odnosu prema predmetu, bitno se razlikuju od današnje moderne kritike. Naš suvremeni kazališni kritičar osvrće se u prvom redu na način izvođenja određenog kazališnog djela. Kritika samoga djela u drugom je planu, a atmosfera karakteristična za predstavu spominje se nekako uz put, u nekoliko uvodnih ili zaključnih rečenica. Vukelić međutim u svakoj rečenici svojih osvrta ima pred sobom čitalačku i kazališnu publiku koja nije zainteresirana samo da pročita kakav je bio način izvođenja, kakva je bila interpretacija i režija, nego, možda, još i više kakva je bila sveukupna kazališna atmosfera, koja se ni sa čim ne da zamijeniti i stoga je posjetiteljima kazališnih predstava i toliko draga. Vukelić, svjež i živ stilist, pretvara se u svojim kazališnim kritikama u talentiranog slikara koji zna uskrisiti davno prohujali »štimung« jednog vremena obilježnog izuzetnom ljubavlju prema kazalištu, vremena kada se na kazališne predstave odlazilo daleko češće nego danas, a svaka je predstava bila izuzetan doživljaj, o kojemu se još dugo pripovijedalo. U Vukelićevim osvrtima ima svega onoga što je moglo zanimati zagrebačku građansku publiku: i opisi toaleta, i stereotipni kazališni razgovori kao obvezatan dio kazališne atmosfere, i brbljanje o glumcima, koje je odraz neke posebne, intimne veze s kazalištem i izvođačima, i kulturni tračevi, i posve ozbiljne primjedbe. Možda je proporcionalno najmanje pozornosti posvećeno značajkama izvedbe, ali ugođaj jednog vremena, jednog grada, jedne kulturne razine i jednog kulturnog interesa nazočan je u svakoj od tih kritika. Nemajući nekih većih pretenzija, pišući na brzinu, ne namjeravajući svojim »dojmovima i utiscima« dati biljeg nekog ozbiljnog književnog djela, Vukelić je ipak u svojim kazališnim kritikama pokazao i široku kulturu, i verziranost u književnoj kritici, i svježinu izraza — a sve je to moglo čitatelja i te kako vezati uz Vukelićeve priloge, i onda kad je sam pribivao predstavi, i onda kad je pomoću Vukelićeva živog opisa mogao na neki način nadoknaditi svoj izostanak s predstave i zadovoljiti svoju znatiželju u pogledu konkretnog ugođaja.

Vukelić se u svojim kazališnim kritikama ne ponavlja. Iako svaka od njih teži za punim oživljavanjem jedne atmosfere koja je na neki način neponovljiva, on zna svaki put pronaći neko stilsko iznenađenje, kojim će nam ipak dočarati tu neponovljivost. Jedanput je to sažeta slika vreve u konkretnom trenutku povijesti hrvatskog kazališta (»Na 1. rujna smo se preko razrovanog i razkopanog Sveučilišnog trga žurili u kazalište. Počela je nova saisona. Predstava 1, u predbrojci A«),²⁷ drugi put to je uključiva-

²⁷ Početak saisona. Branislav Nušić: Protekcija, str. 1.

nje u žive polemike, kojemu ne treba nikakav uvod («Malo kazališne polemike. Vrcnula je jedna iskra, pa druga i treća i malo je planulo. A kazališne iskre — to su one »iskre koje upaljuju«. Na te iskre ja ću malo vode — ne, malo ću ulja da nalijem. Neka još malo gori»),²⁸ treći put to su nježne lirske rečenice pune topline i ljubavi za kazalište i glumce («Suze. Prave suze je sinoć plakala Ljerka Šramova. Prave suze u kazalištu, na daskama, koje znače sviet, u svietu, koji mora da zabavlja».²⁹

I Vukelićeva književna kritika nosi neka obilježja njegove kazališne kritike. Vukelić je u prvom redu osoban. On i ne pokušava izdići se izvan i iznad samoga sebe. On govori iz svog srca, uvijek iskreno, uvijek neposredno. Po mnogim su hrvatskim listovima i časopisima rasute i njegove recenzije knjiga ili njegovi osvrti na neki književnik lik. To su uvijek kratki osvrti s nekoliko rečenica o piscu kao čovjeku i o njegovu djelu. Naglasak je uvijek na osobnim crtama određene ličnosti našeg kulturnog života, a Vukelić svoj stav sugerira i čitatelju. U svom osvrtu na roman I. Kršnjavoga »Božji vitez«, pod naslovom »Semper vigilans«,³⁰ Vukelić potcrtava sliku atmosfere u kojoj Kršnjavi živi i radi, a čini to na takav način da je čitatelju posve jasno i kakav će stav odrediti prema Kršnjavom kao piscu:

»Tamo gore, na zapadu Zagreba, u jednoj vili Istarske ulice, živi i radi dr. Izidor Kršnjavi. Tamo gdje se niže vila do vile, perivoj do perivoja. Tamo gdje puca prekrasan vidik na Zagreb i bliže i daleke gore, a zrak je čist, jer ga reže sad lahor, sad vjetrić, sad vjetar s brda.«

Pišući o Peciji Petroviću, u povodu 25-godišnjice njegova književnog rada,³¹ tri četvrtine svog osvrta Vukelić i opet posvećuje Peciji kao ličnosti, a tek u zaključku uz put daje tek nekoliko subjektivnih i općih rečenica o njegovom radu:

»Iako Ličanin, Petar je Petrović zagrebački tip. Tipično čeljade, kad ga vidite, kako šeće ulicom. Tko ne zna da je to taj Pecija, upoznat će ga, kad čuje pozdrave: 'Zdravo Pecija!' A Pecija je njegovo pravo ime. Jer Petrovića ima sijaset. Pa i Petara Petrovića. Samo je Pecija sam. Jedinac u literaturi.«

I u negativnoj kritici Vukelić je osoban:

»Piše (Andrija Milčinić, op. Z. D.) o svemu što dohvati, kao drvocjepac, što reže svaku kladu, koja mu dopadne ruku. Piše brzo, na dušak, bez razmišljanja. Duševno gombanje. Soli javnosti pamet, pišući neslano. Izrabljuje papir, koji je vragometno poskupio, i sva sreća, da su Milčinićevi duševni produkti jeftini.«³²

»Ti si brate (Ivan Krnic, op. Z. D.) u peru pripovjedač stare škole, pa eto, to ti je. Ti još uvijek opisuješ svoja lica kako su ih i naši djedovi opisivali: koliko imadu godina, kakve su im oči, nos, brkovi i kosa, kakvi stas i hod i t. d. — Za to si valjda i mene ovako opisao (Vukelić aludira na negativnu Krnićovu recenziju Knjige bez predgovora, op. Z. D.). Preko Tebe

²⁸ Malo polemike, str. 9.

²⁹ Ljerka pl. Šram. Proslava dvadesetpetgodišnjice glumačkog djelovanja (2. prosinca), str. 47.

³⁰ Hrvatska metropola 1925, br. 34.

³¹ Hrvatska metropola 1925, br. 6, str. 70; Pecijin 1. april.

³² Nos 1, sv. 1, 1917: Suška — Portret jednog »našeg« čovjeka.

prolaze vremena i noviji načini pisanja te opažanja, za Tebe vriede još do-
sjetke po staroj šablioni, Tvoj je humor annodazumal.«³³

...»i (čitatelj) zievne od dosade (to su i posljednje rieči ove pripoviesti).

Čovjek kad pročita prvu do pedesete stranice ne zna o čemu se zapra-
vo radi.«³⁴

Spomenuto je samo nekoliko Vukelićevih kritika. Potrebno je napome-
nuti da su i druge njegove kritike, »osobne«, kratkoga daha, s tek nekoliko
rečenica. Ima među njima i dijelova s dobrim opažanjima, ali za Vukelića
je u prvom redu karakteristična subjektivnost i sugestivnost.

Dok je u kazališnoj kritici Vukelićeva subjektivnost simpatična i poziti-
vna, pridonoseći oživljavanju atmosfere, Vukelić je u književnoj kritici
slab, površan, brzoplet i nepouzdan.



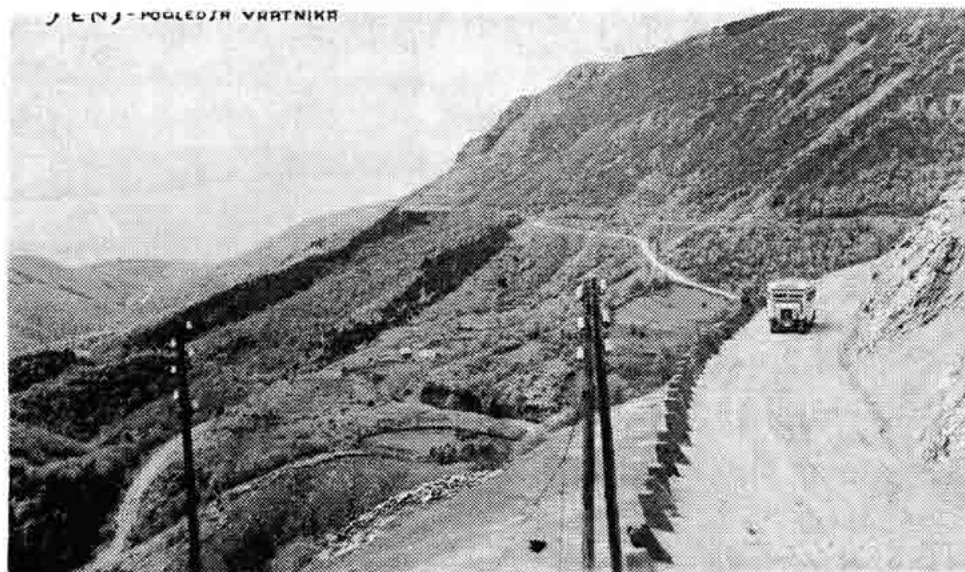
O Zvonimiru Vukeliću napisano je dosta rečenica, pozitivnih i negativ-
nih sudova, ali su oni gotovo svi obilježeni reagiranjem na određeno knji-
ževno djelo ili su napisani u povodu neke Vukelićeve književne obljetnice
i stoga suviše prigodni. Njegove su knjige doživjele oprečne sudove, a nje-
gov je književni lik katkad suviše glorificiran, a katkad pretjerano omalo-
važavan. Činjenica je ipak da se o cjelokupnom radu ovoga našeg književ-
nika i novinara nije pisalo i da se njegov doprinos hrvatskom kulturnom-
književnom i javnom životu zapravo nije nikada ni vrednovao. Osobito se
premalom naglašavalo značenje Zvonimira Vukelića kao novinara. Prolistamo
li listove i časopise koje je on uređivao, morat ćemo priznati da je bio ažu-
ran i vrijedan, da je brzo i iskreno reagirao na različite pojave u našem
životu, da se angažirao zdušno i srcem, ne misleći na posljedice, da je nje-
gov politički feljton pun toplih iskara hrvatskog rodoljuba. Listovi koje je
on uređivao odlikuju se visokom razinom u formalnom pogledu, a osim to-
ga, on je znao okupiti i naše najpoznatije i najuglednije književnike (Mato-
ša, Galovića, Ogrizovića, Petravića), Njegova *Hrvatska smotra* predstavlja
primjer izvanredno uređenog lista, osobito od 1908, kada mijenja format i
način uređivanja i obogaćuje se novim rubrikama, umjetničkim slikama,
karikaturama, kvalitetnim prijevodom, šalom, satirom, razbibrigom. Svaki
list koji je on uređivao, kao i svaka rubrika (pa i rubrika za djecu u Jutar-
njem listu) pokazuje Vukelićevu težnju za dostizanjem visoke kvalitete, za
evropskom razinom, za zanimljivošću. I tu, ili u prvom redu tu, Vukelić iz-
gara, tu je on velik, po tom je zaslužio da ga izučemo iz prašine zaborava
i da mu u hrvatskoj književnoj povijesti kao i u hrvatskoj publicistici uopće
dademo ono mjesto koje mu pripada po svemu što je za svoga plodnog
života napisao.

³³ Nos, sv. 2, 1917: Književna poslanica. Spisitelju i literarnom kritičaru dru. Ivanu Krnicu.
(Osvrt na Krnicom recenzija »Knjige bez predgovora«, *Obzor* 1917, br. III, str. 1—2).

³⁴ Hrvatsko pravo 1905, br. 2877, str. 5 (recenzija Kolarić — Kišurava djela »Laž«, Zagreb, 1905)



Mješoviti tamburaški zbor društva »Uskok« u Senju, oko 1924.



Prijevoj Vratnik—Senjska draga. Autobus »Tapred« na redovnoj liniji Senj—Josip dol, slika iz vremena oko 1935.